

postmoderne intellectueel die dat andere gevecht om de leefbaarheid van de binnenstad (buurtbewoners die lappen braakgrond ombouwen tot volkstuintjes of zich ingraven rond Hotel Central, bijvoorbeeld) vrolijk doorschuift naar de militante nazaten van *mei achtentzestig* en ze – door te kiezen voor een lelijke en dus controversiële eend in de Brusselse bijt – een trend vóór blijft. Iedere generatie heeft recht op haar *volkshuis*.

De utopie van het moderne

In zijn essay *Het gebroken spiegelpaleis* benadert Bruno De Meulder de eerste wolkenkrabber van de Noordwijk als een stedelijk fenomeen. Hij klopt bij ons aan met ‘een verzoek, een vertwijfelde uitnodiging om de Martini nog eens te bekijken. Het gebouw is zo gewoon geworden, zo opgeslorpt in ons gejaagde stadsleven van alledag dat niemand er nog stil bij staat’. Hij wil dat we ons omdraaien en even omhoog kijken om de kwaliteiten van de toren te herontdekken ‘als een *objet trouvé* dat je plots intrigeert en je een hele wereld opent (...) iets dat in een onnatuurlijke context – zoals deze waarin de Martini aan de rand van de Noordwijk is beland – gevonden wordt, opgeraapt en verwonderd bekeken’. Dan zou blijken dat het gebouw geen brok hemeltergende banaliteit is maar iets bijzonders, ‘ook al houdt de doorsnee Brusselaar er wellicht niet van’. Dat laatste klopt, en De Meulder verdient niets dan lof omdat hij het problematische bouwsel tot onderwerp van een stevige discussie wil optillen. Daarvoor heeft hij vooral argumenten uit het modernistische arsenaal meegebracht. Het Rogiercentrum stond in het naoorlogse Brussel symbool voor de nieuwe stad ‘die de avant-garde in het vuur van het vooruitgangsgeloof trachtte te smeden en die radicaal in het teken van de bevrijding stond’. Ze baadde in zuiverheid, die stad van de modernen, ze ordende de chaos in een raster van rechte lijnen. Haar steenmassa had een hoog moreel gehalte want welvaart, geluk en rechtvaardigheid zouden haar deel zijn.

O, het was geen Brussels fenomeen. In een brochure die het Leuvense stadsbestuur met de Wereldtentoonstelling van 1958 in het achterhoofd opdroeg ‘aan al diegenen, architecten, ambtenaren, aannemers en arbeiders die het hunne hebben bijgedragen’ om het dorp op te stuwen in de vaart der volkeren, lees ik dat de voormalige krottenbewoners weldra *hogerop* zouden gaan ‘zoals het in de wijk begon te heten’: naar de comfortabele flatgebouwen die de ‘vernieuwende stad, moderne stad, grote stad, stad van de toekomst’ overal liet neerzetten. De vooruitgang, zo weet ook De Meulder, heeft trauma’s teweeg gebracht,

en praktische bezwaren. Het vertrouwde nest werd stukgereten, de gezelligheid – een fenomeen dat door stedse intellectuelen graag wordt gesitueerd in kleinschalige gemeenschappen van vóór de oorlog – moest eraan geloven. Niet getreurd, evenwel: ‘de vraag is wellicht of Brussel door die modernisering niet juist een stuk van zijn beklemmende provincialisme heeft afgeworpen, of het dooreenschudden van de wat kleinsteedse gemoedelijkheid niet inherent is aan de ontwikkeling van de stedelijkheid’ en dus van de vrijheid. Het is een dwaze maar fascinerende droom die de aanbidders van het Martini-altaar niet loslaat. Met de nodige kritische distantie, weliswaar. Voor de projectontwikkelaar was de toren een stevig financieel succes, en architect Jacques Cuisinier beleefde grote dagen als vormgever van wat ook hier ‘zakelijk opportunisme’ mag heten. Het fraaie etiket is ook vandaag nog van toepassing. Uit dezelfde keuken bereikte ons onlangs het voldragen onding dat Hotel Méridien heet en tegenover het Centraal Station heeft postgevat. Straks gaan we zijn Martini-toren nog als een meesterwerk koesteren.

Harmonische integratie?

De Meulders tweede argument gaat zich niet aan lyriek te buiten. Het klopt gewoon niet. Hoezo, de Martini is vooral een geloofsbelijdenis in de bestaande stad? Hoezo, het project forceerde geen structurele aanpassingen? ‘Het complex veranderde de stad wel, maar deed dat zonder grimas, zonder kerven of verwensing. Geen kaalslag, geen hemeltergende ontwrichting (...) aansluitingen werden verzorgd, functies opgeslokt en verknoppingen van vervoersmodi gerealiseerd’.

Ik bekijk oude foto’s van het plein, ik lees Eric de Kuyper: het oude Noordstation hoorde daar te staan. Toen het met de grond gelijk werd gemaakt, begonnen de modderjaren ‘die op papier zo mooi *grands travaux* heetten’. Natuurlijk is De Kuypers stedelijkheid van een andere orde, en misschien wel van een andere tijd. Hij bekijkt de stad van op de grond, niet uit de hoogte. Ze is een levend organisme, geen situatieschets op een tekentafel in de snijzaal van de urbanisten. Als De Meulder en de zijnen nostalgisch mogen verwijlen bij de utopie van het moderne, dan mag De Kuyper van mij even straffeloos omkijken naar de straatfotograaf op het Rogierplein, de schoenpoetser in de passage, de Koloniale Loterij en de gordijnen van het Palace-hotel, die een wereld van glamour en succes beloofden – een Amerikaanse droom voor arme mensen die leerden dat het nieuwe gebouw *building* heette en welvaart bracht.

De straten, zo schrijft De Kuyper, bleven er als anachronismen langs lopen. Er klopte iets niet: de toren wekte een vaag gevoel van onverschilligheid op, hij sloeg niet aan, hij leek niet helemaal af en die indruk is blijven hangen toen het verval al aan de twintigduizend kubieke meter gewapend beton knaagde. De winkeliers wachtten op klanten die niet kwamen. Uit mijn studententijd herinner ik me wat mufte boekenstalletjes en een naargeestig ambtenarencafé, dat ook al niet veel leven in de brouwerij bracht. Als ik de modernisten wil geloven, vlijt de toren zich neer in de wijk, ‘neemt hij de stad in zich op en geeft hij zichzelf aan de stad’. Het is een vrome leugen. De winkelgalerij op de begane grond, bedoeld als een voetgangersroute die de straten en het plein doortrok tot in het Rogiercentrum, bleef leeg. Jongheer De Kuyper zocht er naar een plek om te flaneren maar ontdekte dat de passage – het woord is veel te groot – eerder een omweg was, een labyrint zonder begin of einde dat je steevast de verkeerde kant uitstuurde. ‘Een straat doorboort het sterk gelede gebouw doormidden’, zo melden de modernen tevreden, ‘onder meer om toegang te verlenen tot het in het complex verwerkte busstation, de verbinding tussen het netwerk van de natie – het spoor – en het netwerk van de stad – de buslijnen’. Waarna Beethovens negende opwelt en iedereen elkaar huilend in de armen valt? Neen. In de steeg stonk het naar de uitlaatgassen van de stadsbussen, en de toren die er prat op ging dat hij de binnenstad aan de *ijzeren weg* heeft geklonken, gaf de perrons een duwtje naar de andere kant, richting *faubourg*. De link met het nieuwe Noordstation was een mislukking. Architecten zullen het zeker articulatie noemen maar het bleef behelpen, sist De Kuyper boos. Cuisinier kon er wat van. ‘Er is trouwens niets zo deprimerend als een plek die nadrukkelijk als een gonzende bijenkorf is ontworpen en er dan troosteloos bij blijft liggen’. Wel kon je er met de auto tot bij je kantoor rijden, of tot aan de deur van de ‘internationale tentoonstellingshallen’. Hoe kom je anders bij het gebouw? De Place Rogier is te groot geworden, en te leeg – vreemd is dat: op oude prentbriefkaarten hangt er een gezellige drukte, en gegroeid is het plein echt niet. Altijd waait er een stevige bries. Wat schrijft die andere ‘man van de straat’, Geert van Istendael, in *Arm Brussel?* ‘Dank zij dat hotel (het Sheraton, E.M.) en de Martini- of Mercedes Benz-toren is het Rogierplein nu een windtunnel. Een vriend vertelde me laatst dat zijn bril er van zijn neus was afgewaaid. Voor de rest worden er op dat plein zachte en harde drugs verhandeld.’

Liefde is blind, en het Internationaal Ro-